

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО СОЦІАЛЬНО- ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті аналізується поняття «психологічна готовність», висвітлюється наукова позиція авторів щодо його пояснення, розкриваються основні компоненти психологічної готовності майбутніх педагогів до соціально-педагогічної діяльності, а саме: професійна свідомість, професійна придатність, професійна активність, професійна автономність. Обґрунтовується важливість їх формування в умовах євроінтеграції України. Розкривається зміст кожного компонента та різні наукові підходи щодо їх тлумачення. Доводиться думка, що сформованість перелічених компонентів сприятиме утворенню соціальної активності, мобільності, відкритості до знань, незалежності, стійкості до негативних впливів соціуму сучасного фахівця освітньої сфери.

***Ключові слова:** психологічна готовність, професійна свідомість, професійна придатність, професійна активність, професійна автономність.*

Постановка проблеми. В умовах євроінтеграційних процесів сучасної України вирішення стратегічних проблем освіти покладається на особистість педагога. Саме від якості його професійної підготовки залежить успішність формування інтелектуальної еліти, яка сприятиме розвитку науки, техніки, культури, демократичних процесів та суспільства загалом. Тому провідною функцією сучасного педагога сміливо можна назвати соціалізаційну, яка передбачає передачу учневі знань про навколишній світ, формування умінь активно діяти на основі засвоєних знань, застосовувати їх на користь власної особистості та суспільства. Звідси постає потреба підготовки майбутніх фахівців не лише до педагогічної, а й до соціально-педагогічної діяльності і пріоритетним напрямом такої підготовки є формування їх психологічної готовності до реалізації завдань професійної сфери.

Аналіз змісту підготовки майбутніх педагогів у вищих навчальних закладах за різними спеціальностями свідчить, що

питання формування психологічної готовності до соціально-педагогічної діяльності розглядаються частково, не системно та сприймаються як такі, що не потребують уваги в освітньому процесі. Саме цей факт підтверджують результати констатувального експерименту, яким було охоплено 1062 студента педагогічних спеціальностей освітніх рівнів бакалавр, магістр та освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліст випускних курсів денного і заочного відділень вищих навчальних закладів України. Так, більшість (69%) студентів продемонстрували *низький рівень* психологічної готовності. Для них характерні відсутність цілей у професійній діяльності та особистісному житті; легкість потрапляння під вплив інших; утруднення у виділенні позитивних рис власної особистості, умінь, уподобань. *Середній рівень* – складає 23%, що передбачає наявність у студентів планів на майбутнє щодо самореалізації, але конкретних практичних дій не здійснюють, займаючи очікувальну позицію; непевне сприйняття та слабе усвідомлення особистістю своїх переваг; відсутність уміння раціонально розподіляти свої вольові зусилля, тому часто перевтомлюються; у взаємодії з іншими іноді демонструють сформованість суб'єктної позиції, але швидко її змінюють. Лише 8% студентів відноситься до *високого рівня* психологічної готовності, що передбачає сформованість чітких планів щодо реалізації власної особистості у майбутньому; здійснення реальних практичних кроків для їх досягнення (студент чітко називає, що саме він зробив на даний момент для реалізації наміченого); характеризується соціальною активністю (участь у наукових конкурсах, проектах тощо) та активним ставленням до власного життя (усвідомлення сильних сторін своєї особистості, на основі яких відбувається самореалізація); використання занять за інтересами як механізму втілення своїх планів; характеризується сформованістю суб'єктної позиції у взаємодії; раціональне використання вільного часу.

Результати констатувального експерименту, отримані за допомогою тестування, анкетування, опитування, спостереження, дозволили зробити висновок про те, що у професійній підготовці майбутніх педагогів не надається належної уваги формуванню

в них психологічної готовності. Однак практика педагогічної роботи показує, що неможливо успішно вирішувати завдання професійної діяльності без відповідної психологічної готовності. Навчання у вищій школі також вимагає від студента високої свідомості й активності, надзвичайно великого інтелектуального напруження, зосередженості, мобілізації вольових зусиль і підвищеної працездатності, самоорганізації, раціонального розподілу часу на роботу і відпочинок. Тому особливого значення в освітньому процесі вищої школи має психологічна готовність майбутніх педагогів до професійної соціально-педагогічної діяльності, що передбачає формування стійкості професійної та особистісної позиції фахівця педагогічної сфери.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На основі аналізу наукової літератури можна виокремити різні наукові підходи щодо особливостей формування психологічної готовності майбутнього педагога: ряд учених (О. Асмолов, Н. Гуртовенко, М. Дяченко, Л. Кандибович, Н. Кузьміна, О. Леонтьєв, В. Моляко, Д. Узнадзе та ін.) зазначають, що психологічна готовність формується в результаті розвитку особистісних якостей, координації свідомості і поведінки, удосконалення внутрішньої структури «Я» особистості; інша група науковців пояснює це поняття з точки зору сформованості відповідного рівня педагогічної майстерності та її компонентів (І. Болотнікова, О. Гудима, С. Кучеренко, А. Лоза, Е. Райкова, Н. Храмова та інші); як результат правильного професійного відбору, а також організації профорієнтаційної роботи у загально-освітніх закладах (О. Карпенко, О. Тарновська, Л. Тименко); дослідження, у яких механізмом формування психологічної готовності розглядається процес взаємодії особистості з соціумом, суб'єкт-об'єктні зв'язки (Д. Фельдштейн, С. Шандрук). Водночас попри високу наукову значущість проведених досліджень питання формування психологічної готовності майбутніх фахівців до соціально-педагогічної діяльності висвітлено недостатньо.

Мета статті – розкрити основні компоненти психологічної готовності майбутніх педагогів до соціально-педагогічної діяльності та довести необхідність їх формування.

Виклад основного матеріалу. У результаті аналізу науково-педагогічної літератури, зокрема щодо змісту та специфіки соціально-педагогічної діяльності, її принципів, особливостей формування психологічної готовності, а також урахування інтегрованого характеру соціально-педагогічної діяльності, було визначено основні принципи формування психологічної готовності майбутніх педагогів до зазначеного виду діяльності: принципи цілісності особистості, її активності у формувальному процесі, опора на її сильні сторони та позицію авторів щодо даного процесу. Психологічна готовність майбутніх педагогів до соціально-педагогічної діяльності авторами статті розглядається як формування психологічної стійкості особистості, що передбачає формування професійної свідомості, професійної придатності, професійної активності, професійної автономності та сприяє актуалізації цілеспрямованості в навчанні, формуванню активної світоглядної позиції по відношенню до власного життя та суспільства в цілому (Гриньова, 2006; Сайко, 2017). Нижче розкриємо кожен компонент психологічної готовності майбутніх педагогів до соціально-педагогічної діяльності.

Перше наукове обґрунтування поняття «професійна свідомість» було зроблено І. Лернером (1983), який розумів професійну свідомість як простір людської культури, у якому втілюється сукупність педагогічних ідей, поглядів, почуттів, цінностей, ілюзій, помилок у вихованні та освіті, під впливом яких суспільство здійснює педагогічну діяльність теоретичного або практичного характеру (с. 137-160). У вивченні поняття «професійна свідомість» особливої уваги сучасні учені (А. Бізяєва, К. Вітрук, М. Громкова, І. Ісаєв, М. Кларін, А. Колегов, Т. Кружиліна, Л. Плескач, В. Сластьонін, Є. Шиянов) приділяють визначенню його змістовних компонентів та пояснюють його з точки зору відповідальності, розуміння значення професії для суспільства, усвідомлення високої мети педагогічної діяльності. Однак змінюються соціально-економічні умови суспільства, його традиції, цінності, набуває постійного вдосконалення професійний портрет майбутнього професіонала соціально-педагогічної сфери, тому в процесі формування професійної свідомості виникають нові акценти і пріоритети.

У ході формувального експерименту професійна свідомість розглядалася нами як усвідомлення значення своєї професії на індивідуальному рівні, а потім уже на суспільному та відбувалося формування чіткого усвідомлення цінності професійної діяльності особисто для кожного студента, співвіднесення її зі своїми життєвими мріями, потребами (матеріальними і духовними). Ставлення до навчання як до засобу досягнення мети утворює стійкий рівень мотиваційно-цільової основи навчання – навчальну мотивацію, що складається з оцінки студентами різних аспектів навчального процесу, його змісту, форм і способів організації з точки зору їх особистих, індивідуальних потреб і цілей, які можуть співпадати або не співпадати чи співпадати частково з метою навчання. Протягом формувального експерименту зафіксовано багатозначність навчальної мотивації за змістом і формами. Так, студенти можуть краще або гірше навчатися, тому що хочуть або не хочуть: отримати професію (професійна мотивація); отримати нові знання та задоволення від процесу пізнання (пізнавальні мотиви); мати більш високу заробітну платню (прагматичні мотиви); принести користь суспільству (широкі соціальні мотиви); утвердити себе та зайняти в майбутньому певне місце в суспільстві в цілому та в найближчому соціальному оточенні (мотиви соціального та особистісного престижу). Кожен із названих різновидів навчальної мотивації використовувався нами як механізм, рушійна сила формування цілеспрямованості навчання з обов'язковою фіксацією індивідуальних досягнень. Враховуючи те, що абітурієнти не завжди виважено ставляться до професійного вибору, робота з визначення основних життєвих цілей була розпочата з першого року навчання. Цілі можуть бути різноманітні – самовдосконалення, досягнення кар'єрного зростання, створення реабілітаційних центрів, отримання ремесла для заробляння грошей або просто, як часто буває, отримання диплому про вищу освіту тощо. Важливо, щоб людина бачила проєкцію своєї майбутньої професійної діяльності, чітко розуміла, де вона застосує ті або інші уміння, тому деякі цілі студентів потребували педагогічної, психологічної корекції.

Відповідно до поставлених цілей розроблялася програма досягнення мети та формування фахових знань, умінь.

Дієвість запропонованого підходу щодо формування професійної активності підтвердили результати формувального експерименту. На початку формувального експерименту більшість студентів (59,1%) не мали професійної мети, не усвідомлювали, чому саме вони прийшли навчатися, великі труднощі викликала процедура визначення цілей, вони потребували допомоги у складанні програм для їх реалізації. У кінці формувального експерименту ця група студентів складала лише 15%.

Професійна свідомість закладає фундамент професійної придатності, яка розуміється нами як властивість особистості, що визначається вимогами конкретної трудової діяльності за двома критеріями: успішне оволодіння професією та ступінь задоволення людини від своєї праці.

Проблемі формування професійної придатності присвячено низку досліджень, у яких висвітлено різні наукові підходи. Так, В. Бодров (2003) визначає два типи професійної придатності: абсолютну – придатність до професій такого типу, де необхідні спеціальні здібності; відносну – придатність до професій, оволодіння якими доступно практично будь-якій здоровій людині (с. 189). Така думка є правомірною, але проблема полягає в тому, що на оволодіння професією, яка є доступною кожній здоровій людині, можна витратити велику кількість сил, енергії, часу, однак задоволеності від своєї професійної діяльності особистість може і не отримати протягом всього життя. Тому деякою мірою ми підтримуємо думку видатного психолога К. Гуревича, який зазначає, що кожна мисляча людина може опанувати будь-яку професію, але проблема в тому, скільки це потребує зусиль і часу. Період трудової активності обмежений, а непродуктивна, безрадінна діяльність сприймається людиною як особисте нещастя. Тому прогнозування фахової придатності і шляхів її формування не втрачає своєї актуальності (Гуревич, 2012).

Професійна придатність має визначатися до навчання за певною спеціальністю. Якщо така діагностика відсутня, то потрібно вести цілеспрямовану, систематичну роботу щодо

вдосконалення вмінь, навичок, особистісних рис, щоб вони відповідали професійним вимогам, зазначеним у нормативних документах. Задля формування професійної придатності протягом формувального експерименту акцентувалась увага на раціональному, свідомому використанні власного здоров'я та на вміннях студентів відновлювати психоемоційний стан, проводити чітку межу між особистим життям і професійним, вчасно визначати ситуації, які можуть нашкодити як фізичному, так і морально-психічному здоров'ю та нейтралізувати їх. У результаті використання різних форм і методів професійної освіти (тренінгові вправи під час проведення аудиторних занять, участь у повноцінних тренінгах на базі соціальних служб, у міжнародних проектах, програмах, заходах університету, міста, країни, світу, окремі студенти працювали з логопедом), можна констатувати позитивну динаміку у сформованості професійної придатності: на початку експерименту кількість студентів, які характеризувалися позицією невизначеності в навчанні, відсутністю бажання вдосконалюватися, несистематично піклувалися про стан здоров'я, здоровий спосіб життя не був їх повсякденним принципом складала 75%, то в кінці – 34%.

Наступним компонентом психологічної готовності є професійна активність, що передбачає формування у студентів відповідальності за реалізацію власних намірів і планів. Висвітлено різні аспекти проблеми активності на особистісному та професійному рівнях: у психологічному (Ш. Амонашвілі, Л. Виготський, В. Давидов, Д. Ельконін, В. Рибалка, В. Семиченко, М. Ярошевський); у педагогічному (І. Бех, О. Дубасанюк, Г. Локарева, А. Маркова, Н. Молодиченко, О. Пехота, Г. Троцько, Н. Щуркова, І. Якиманська).

Завдяки активності особистість позбавляється залежності від соціальних вимог і установок, набуває нових здібностей, можливостей вирішення соціально-психологічних, професійних протиріч, переконується у правильності своєї позиції, в її адекватності життю (Абульханова-Славская, 1973).

По-перше, професійна активність розглядається нами крізь призму активності особистості. Під активністю особистості розуміють спроможність людини робити соціально значущі

перетворення навколишнього, що виявляється у спілкуванні, спільній діяльності, творчості (Сергеєнко, 2012). Хто не активний, той знеособлений, а пасивність призводить до неспроможності спрямовувати дії у відповідне русло.

У ході експериментального дослідження у майбутніх педагогів відбувалося поступове формування активної позиції: якщо хочеш чогось досягти, потрібно намагатися втілювати свої бажання, бо особистість без внутрішньої готовності та зовнішніх дій не може реалізуватися в суспільстві. Це передбачає вміння приймати важливі рішення, організовувати, впливати, підтримувати, бути координатором тощо. Особлива увага у процесі підготовки майбутніх педагогів приділялася створенню умов, у яких би студент проявляв професійну активність, здобував нові знання та збагачував власний професійний досвід. Такими умовами у формуальному експерименті були: організація участі у волонтерській діяльності в різних організаціях, що вирішують соціально-педагогічні проблеми; участі в міжнародних і вітчизняних проектах, організаціях, об'єднаннях студентів тощо. Застосування таких форм роботи зі студентами сприяло підвищенню їх професійної активності, усвідомленню актуальності вирішення соціально-педагогічних проблем сучасності.

Особливе значення для формування психологічної готовності має сформованість такого компоненту, як професійна автономність. Здатність діяти автономно розглядається в документах Болонського процесу як ключовий момент компетенцій професіоналів усіх напрямів підготовки та визначається у широкому сенсі як готовність брати на себе відповідальність за спосіб життя, вміння адаптуватися до змін і діяти самостійно (Байденко, 2009).

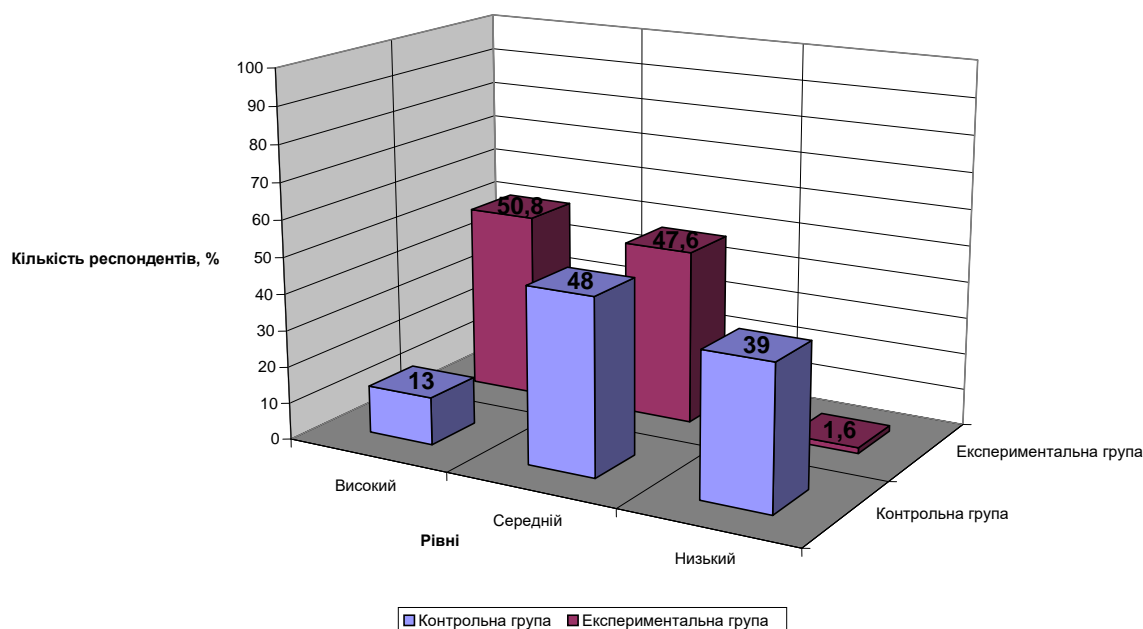
Проблема формування професійної автономності розглядається в різних аспектах: у філософському (А. Похилько, О. Сергеєва, А. Чернявська) як дієвий фактор внутрішньої незалежності, реалізація мотивів і потреб через зовнішні умови; у психологічному (Д. Літл, У. Літлвуд, А. Маслоу, Р. Мей, К. Юнг) як основа позитивної спрямованості розвитку особистості та її морального здоров'я; у педагогічному (О. Гаврилюк, С. Гончаренко, С. Іванов, Є. Камалетдинова) як подолання страху

і залежності від зовнішньої оцінки, від нав'язаних цілей, засобів, методів, педагогічних стереотипів.

Як зазначає О. Гаврилук (2012), професійна автономність є основою професійної соціалізації та формування професіоналізму, фактором забезпечення психологічного комфорту, задоволеності роботою та профілактики емоційного вигорання, забезпечує особистісний розвиток, самореалізацію фахівців і стійкість до стрес-факторів, є показником позитивного спрямування особистісно-професійного саморозвитку (с. 217–225).

Гістограма розподілу респондентів за рівнями сформованості психологічної готовності

Основними завданнями формувального експерименту щодо професійної автономності майбутніх педагогів були: набуття студентами впевненості у власних знаннях, уміннях, самостійності в судженнях, збереження власної індивідуальності, а також подолання страху і залежності від зовнішньої оцінки, позбавлення нав'язливих цілей, педагогічних стереотипів, орієнтація в житті на позитивне, вироблення індивідуальної траєкторії особистого та професійного життя, формування системи знань про обов'язки, права, принципи діяльності, ознайомлення з нормативними документами, що регламентують професійну діяльність, розвиток умінь реалізувати власні права. Робота студентів аналізувалася за такими показниками: активність, уміння організувати аудиторію,

швидкість включення в роботу та її виконання, уміння працювати з аудиторією, аргументованість і стійкість власної наукової позиції.

Отже, узагальнення результатів формувального експерименту та співвіднесення їх із результатами констатувального дає можливість зробити висновок про ефективність запропонованої системи формування психологічної готовності майбутніх педагогів до соціально-педагогічної діяльності. Нами констатовано позитивну динаміку змін упродовж формувального експерименту на користь експериментальних груп. Так, високий рівень – збільшився на 37,8 %, середній – в експериментальних групах зменшився на 0,4 % (завдяки суттєвому збільшенню відсотка студентів на високому рівні), а низький рівень психологічної готовності студентів в експериментальних групах зменшився на 37,4 %. Результати сформованості психологічної готовності майбутніх педагогів до соціально-педагогічної діяльності представлені у гістограмі розподілу респондентів за рівнями сформованості психологічної готовності (див. гістограму вище), що наочно демонструє доцільність та ефективність експериментального дослідження.

Висновки. Таким чином, психологічну готовність майбутніх педагогів до соціально-педагогічної діяльності можна розглядати через формування таких умінь студентів, як ведення цілеспрямованої роботи щодо формування свідомого ставлення до майбутньої професії, збільшення професійного потенціалу, раціонального використання часу, економія власних ресурсів і здоров'я та умінь відновлювати свій психоемоційний стан, що сприяє розвитку соціальної активності, мобільності, відкритості до знань, незалежності сучасного фахівця освітньої сфери.

Подальшого вивчення потребують форми і методи формування психологічної готовності майбутніх педагогів до соціально-педагогічної діяльності, реалізація індивідуального підходу в даному процесі.

Список літератури

- Абульханова-Славская, К. А. (1973). *О субъекте психической деятельности*. Москва: Наука.
- Байденко, В. И. (2009). *Болонский процесс: результаты обучения и компетентностный подход*. В. Байденко (Ред.). Москва: Исслед. центр проблем качества подготовки специалистов.

- Бодров, В. А. (2003). *Практикум по дифференциальной психодиагностике профессиональной пригодности*. Москва: ПЕР СЭ.
- Гаврилюк, О. А. (2012). *Автономность как личностный ресурс преодоления эмоционального выгорания преподавателя высшей школы*. Материалы VIII Международной научной конференции. Красноярск: Красноярский государственный педагогический университет имени В. П. Астафьева.
- Гриньова, М. В. (2006). *Саморегуляція*. Полтава: АСМІ.
- Гуревич, К. М. (2012). *Дифференциальная психология и психодиагностика*. Санкт-Петербург: Питер.
- Лернер, И. Я. (1983). Состав и структура содержания образования на уровне теоретического представления. *Теоретические основы содержания общего среднего образования*. В. В. Краевский, И. Я. Лернер (Ред.). Москва: Педагогика.
- Сайко, Н. О. (2017). *Теорія і практика підготовки майбутніх соціальних педагогів до соціальної реабілітації молодших підлітків у загальноосвітніх навчальних закладах*. (Дис. докт. пед. наук). Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка. Полтава.
- Сергеєнкова, О. П., Столярчук, О. А., Коханова, О. П., & Пасєка, О. В. (2012). *Педагогічна психологія*. Київ: Центр учбової літератури.

Maryna Grynova, Natalia Sayko

PSYCHOLOGICAL READINESS OF FUTURE PEDAGOGUES TO SOCIAL-PEDAGOGICAL ACTIVITY

The article analyzes the concept of "psychological readiness", highlights the scientific position of the authors regarding its explanation, reveals the main components of the psychological readiness of future pedagogues for socio-pedagogical activities, namely professional consciousness, professional competence, professional activity, professional autonomy. Thus, professional consciousness is considered in the article as an awareness of the importance of own profession at the individual level, and then on the public one. The authors note that a future specialist should clearly understand the value of professional activity personally for him/her, to correlate it with his/her life dreams, needs (material and spiritual). Professional consciousness builds the foundation of professional competence, which is understood as the ability of a person, determined by the requirements of a particular labor activity in two criteria: successful mastery of the profession and the degree of personal enjoyment from the work. Also, the authors prove the necessity to develop an individual professional style for future pedagogues, which involves the uniqueness of the combination of individual features, opportunities, attitudes, insights of professional activities, their own professional preferences. Special attention in the article is given to create the conditions in which the student would show a professional activity, get new knowledge and transform into his own professional experience. The authors call such conditions the provision of opportunities to participate in volunteer activities in various organizations that solve socio-pedagogical problems, participation in international and domestic projects, organizations, student associations, etc. The authors also indicate the professional autonomy as an obligatory component of psychological readiness, which is based on

knowledge of their duties, rights, principles of activity, legislative acts regulating professional activity and the ability to realize their own rights.

The importance of future pedagogues' preparation not only for pedagogical, but for social-pedagogical activity and the priority direction of such preparation is the formation of their psychological readiness for the realization of the professional activity is emphasized. It is noted that social and pedagogical activity is an integrated term, which includes different aspects of many branches of science and spheres of life, then the process of formation of psychological readiness for this type of activity should be considered on the basis of the principle of integrity and activity of the individual using the entire potential of the environment.

Keywords: *psychological readiness, professional consciousness, professional suitability, professional activity, professional autonomy.*

References

- Abulhanova-Slavskaja, K. A. (1973). O subekte psihicheskoj dejatel'nosti [About the subject of mental activity]. Moscow: Nauka.
- Bajdenko, V. I. (2009). Bolonskij process: rezultaty obuchenija i kompetentnostnyj podhod [Bologna process: learning outcomes and competence approach]. V. Bajdenko (Ed.). Moscow: Issled. centr problem kachestva podgotovki specialistov.
- Bodrov, V. A. (2003). Praktikum po differencial'noj psihodiagnostike professional'noj prigodnosti [Practice on differential psychodiagnostics of professional fitness]. Moscow: PER SJe.
- Gavriljuk, O. A. (2012). Avtonomnost kak lichnostnyj resurs preodolenija jemocionalnogo vygoranija prepodavatelja vysshej shkoly [Autonomy as a personal resource to overcome the emotional burnout of a high school teacher], Materialy VIII Mezhdunarodnoj nauchnoj konferencii. Krasnojarsk: Krasnojarskij gossudarstvennyj pedagogicheskij universitet imeni V. P. Astafeva.
- Hrynova, M. V. (2006). Samorehuljatsiia [Self-regulation]. Poltava: ASMI.
- Gurevich, K. M. (2012). Differencialnaja psihologija i psihodiagnostika [Differential psychology and psychodiagnostics]. Sankt-Peterburg: Piter.
- Lerner, I. Ja. (1983). Sostav i struktura soderzhanija obrazovanija na urovne teoreticheskogo predstavlenija. Teoreticheskie osnovy soderzhanija obshhego srednego obrazovanija [Theoretical foundations of the content of general secondary education]. V. V. Kraevskij, I. Ja. Lerner (Eds.). Moscow: Pedagogika.
- Sayko, N. (2017). Teoriia i praktyka pidhotovky maibutnikh sotsialnykh pedahohiv do sotsialnoi rehabilitatsii molodshykh pidlitkiv u zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh [Theory and practice of future social workers' training for social rehabilitation of teenagers in general educational institutions]. (Dissertation of the doctor of pedagogical sciences). Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University. Poltava.
- Serheienkova, O. P., Stoliarchuk, O. A., Kokhanova, O. P., & Pasiaka, O. V. (2012). Pedahohichna psykholohiia [Pedagogical psychology]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury.

Одержано 11.01.2018 р.